

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เรือนจำเป็นสถานที่พัฒนาพฤติกรรมนิสัยและพัฒนาชีวิตบุคคลที่เคยกระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดและถูกลงโทษ โดยการนำมาคุมขังในเรือนจำหรือทัณฑสถานซึ่งทางกรมราชทัณฑ์ได้จัดสร้างขึ้น จุดมุ่งหมายของเรือนจำเน้นการควบคุมดูแล จัดสวัสดิการในชีวิตประจำวัน ให้การศึกษาฝึกอาชีพอย่างสมดุลและกลมกลืนทั้งด้านปัญญา จิตใจ ร่างกายและด้านสังคม ภาพรวมกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ทางภาครัฐ โดยกรมราชทัณฑ์กำหนดขึ้น และทุกคนในเรือนจำจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เพิ่มทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เพื่อที่จะสามารถกลับสู่สังคมหลังจากพ้นโทษได้อย่างมีความสุข และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ (ศิริพงษ์ เสนาโยธร, 2545)

เรือนจำกลางขอนแก่น มีอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามคำพิพากษา และตาม พ.ร.บ. 2479 และส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจัดการให้เป็นไปตามคำสั่งลงโทษของผู้มีอำนาจตามกฎหมาย การดำเนินงานเป็นไปตามขั้นตอน และวิธีการที่กำหนดไว้ มีอำนาจควบคุมผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษสูงสุดไม่เกิน 25 ปี (กรมราชทัณฑ์, 2533) ที่ผู้ต้องขังกลุ่มนี้ต้องการคือ การดูแลด้านจิตใจ การให้อภัยโทษ การยอมรับจากสังคมและครอบครัว เพื่อนผู้ต้องขังและการถูกลงโทษ ผู้ต้องขังถูกตราหน้าว่าเป็นนักโทษ ตั้งแต่ย่างก้าวเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ซึ่งเป็นสถานที่ที่แตกต่างกับสังคมภายนอกโดยสิ้นเชิง เช่น อยู่ในบริเวณที่จำกัดภายในกำแพงสี่เหลี่ยม ถูกจำกัดความเคลื่อนไหวไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ตามความพอใจ ถูกตัดขาดจากโลกภายนอก สูญเสียสิทธิต่าง ๆ สูญเสียอิสรภาพ ต้องพลัดพลาดจากครอบครัวญาติพี่น้อง รับโทษเพื่อชดใช้ระชดกรรมของตนเองอย่างสิ้นหวัง ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนก่อให้เกิดความกดดันและความเครียดแก่ผู้ต้องขังทั้งสิ้น อีกทั้งอาจจะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายกัน หลบหนี และมีปัญหาสุขภาพจิต เป็นต้น พิทยา สังฆนาภิน (2546) และ วรสรรพ ปรัชญคุปต์ (2550) ได้ศึกษาสุขภาพจิตของผู้ต้องขังเรือนจำกลางขอนแก่น พบว่า ผู้ต้องขังเรือนจำกลางขอนแก่นมีสุขภาพจิตร้อยละ 21.8 มีภาวะซึมเศร้าร้อยละ 15.4 และมีความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย ร้อยละ 7.5 มีประวัติพยายามฆ่าตัวตายร้อยละ 3.1 ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดปัญหาสุขภาพจิตปัจจัยหนึ่ง คือ ภาวะเครียดทางจิตสังคม การที่

ผู้ต้องขัง ได้รับการช่วยเหลือทางด้านสังคมจิตใจจะช่วยให้ผ่านพ้นวิกฤต และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้

จากปัจจัยทางจิตสังคมดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ต้องขังจะต้องมีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง เพื่อใช้เป็นกลไกในการป้องกันตนเอง ช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวลและความคับข้องใจต่างๆ ที่กำลังประสบอยู่ ทำให้สามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้ ดังข้อเสนอในงานวิจัยของพิไลรัตน์ ทองอุไร และนิ่มนวล สุภกานี (2545) ที่เสนอให้มีการศึกษาวิจัยว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ผู้ต้องขังทุกคนที่เข้ามาอยู่ในทัณฑสถาน สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง เปลี่ยนพฤติกรรมเป็นคนดี เข้ากับสังคมภายนอกได้ เพราะพบว่า คนหน้าเดิมเข้าออกทัณฑสถานครั้งแล้วครั้งเล่า จึงควรทำให้เขามีภูมิคุ้มกันชีวิต มีพลังจิตที่เข้มแข็งในตนเอง แม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดิม ๆ ซึ่งที่ผ่านมามีการช่วยเหลือกลุ่มผู้ต้องขังในหลายเรื่อง เช่น การสร้างอาชีพ การให้การศึกษา การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เน้นเกี่ยวกับการปรับบุคลิกภาพภายนอก ส่วนการปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพภายในหรือด้านจิตใจยังมีน้อย เช่น การปรับอารมณ์ ปรับความคิด การเรียนรู้ และการตระหนักรู้เกี่ยวกับตนเอง เป็นต้น

ปัจจุบันพบว่าองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านจิตใจของบุคคลมีหลากหลายแนวคิด โดยแนวคิดหนึ่งที่มีการนำมาใช้ในการปรับองค์ประกอบภายในจิตใจของบุคคล คือการพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ (Resilience) ซึ่ง Mayo Clinic Staff (2008) ได้ให้นิยามของ ความมั่นคงทางจิตใจว่าเป็นความสามารถในการปรับตัวอย่างดีต่อความเครียด เคราะห์กรรม บาดแผลทางใจ หรือเรื่องโศกเศร้า ทำให้สามารถคงไว้ซึ่งความคงที่และระดับสภาวะของการทำหน้าที่ทางกายและจิตใจเมื่อเผชิญความยากลำบาก อีกทั้งทำให้สามารถทำกิจการต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ โดยยังคงมองชีวิตในแง่ดี ไม่สับสน และกลับสู่สภาพเดิมภายหลังวิกฤตได้อย่างรวดเร็ว และจากงานวิจัยของ Grotberg (1995) พบว่า ปัจจัยภายในตัวบุคคลและลักษณะบุคลิกภาพที่เข้มแข็ง ทักษะการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และปัจจัยทางสังคมที่สนับสนุนเกื้อกูล สามารถทำให้บุคคลทนต่อสถานการณ์เลวร้ายในชีวิต และสามารถนำมาสร้างเป็น โปรแกรมส่งเสริมหรือพัฒนาให้เกิดขึ้นกับบุคคลได้

ผู้วิจัยในฐานะเป็นหนึ่งในทีมสหวิชาชีพด้านจิตเวชของโรงพยาบาลจิตเวชขอนแก่นราชนครินทร์ ที่มีบทบาทในการช่วยสนับสนุนเรือนจำกลางขอนแก่นในการพัฒนาผู้ต้องขัง ตระหนักถึงปัญหาที่กล่าวมา จึงได้สร้างโปรแกรม เพื่อพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจของผู้ต้องขังเรือนจำกลางขอนแก่น ในรูปแบบของกระบวนการกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วย การเรียนรู้ในลักษณะ 3 มิติ ดังนี้ มิติที่ 1 คือ มิติอดีตที่แข็งแกร่ง หมายถึง อดีตที่ทนต่อแรงกดดัน สามารถที่จะดูแลจิตใจและจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกทุกข์ของตนเองให้ทนอยู่ได้ เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่บีบคั้น มิติที่ 2 คือ มิติ ด้านกำลังใจ หมายถึง กำลังใจที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และกำลังใจที่เกิดขึ้นจากการ

สนับสนุนเกื้อกูลจากครอบครัว และมีความเข้มแข็งในการดำเนินชีวิตต่อไปภายใต้สถานการณ์ที่กดดัน มิติที่ 3 คือ มิติ การเผชิญและการเอาชนะปัญหา หมายถึง ความสามารถในการยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถที่จะหาวิธีในการต่อสู้อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์วิกฤตได้อย่างมั่นใจ จากที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถดูแลตนเองทางด้านจิตใจ มีความพร้อมในการเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้ มีความหวังและพัฒนาชีวิตตัวเองได้ดี แม้จะอยู่ในสถานการณ์ที่มีความยากลำบาก รู้จักรับผิดชอบตนเอง เอื้อประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวม สามารถปรับตัวเองเข้ากับสังคมทั่วไป ตลอดจนกลับตนเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป

2. คำถามการวิจัย

โปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจจะช่วยพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ ของผู้ต้องขังเรือนจำกลางขอนแก่น ได้หรือไม่

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

3.1 เพื่อเปรียบเทียบผลของความมั่นคงทางจิตใจของผู้ต้องขังเรือนจำขอนแก่นก่อนและหลังการเข้าโปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจของกลุ่มทดลอง

3.2 เพื่อเปรียบเทียบผลของความมั่นคงทางจิตใจ ของผู้ต้องขังเรือนจำขอนแก่นระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมหลังการทดลอง

4. สมมติฐานการวิจัย

4.1 ภายหลังจากเข้าร่วมโปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ ผู้ต้องขังมีคะแนนเฉลี่ยของความมั่นคงทางจิตใจ สูงขึ้นกว่าก่อนได้รับโปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ

4.2 ผู้ต้องขังกลุ่มที่ได้รับโปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ มีคะแนนเฉลี่ยของความมั่นคงทางจิตใจ สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ

5. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะผู้ต้องขังเรือนจำกลางขอนแก่น ที่มีอายุระหว่าง 25-60 ปี และถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำกลางขอนแก่น ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2552 ถึงเดือน ตุลาคม 2553

6. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรต้น ได้แก่ โปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ

ตัวแปรตาม ได้แก่ คะแนนความมั่นคงทางจิตใจ

7. นิยามคำศัพท์เฉพาะ

7.1 ความมั่นคงทางจิตใจ หมายถึง กระบวนการที่มีพลังและความคิดสร้างสรรค์ของบุคคล แสดงออกมา ซึ่งการปรับตัวในเชิงพฤติกรรมทางบวก เมื่อเผชิญกับเคราะห์กรรมหรือบาดแผลทางจิตใจ หรือเป็นความสามารถในการปรับตัวและการฟื้นตัวกลับมาใช้ชีวิตตามปกติภายหลังเผชิญวิกฤต ส่งผลให้มีความเจริญเติบโตทางด้านอารมณ์และจิตใจมากขึ้น ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ประกอบไปด้วย 3 ด้าน ดังนี้

7.1.1 ด้านอึดตาแข็งแแกร่ง คือ อึดตาที่ทนต่อแรงกดดัน สามารถที่จะดูแลจิตใจและจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกทุกข์ของตนเองให้ทนอยู่ได้ เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่บีบคั้น

7.1.2 ด้านการมีกำลังใจ คือ การมีกำลังใจที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และกำลังใจที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนเกื้อกูลจากคนรอบข้าง และมีแรงในการดำเนินชีวิตต่อไปภายใต้สถานการณ์ที่กดดัน

7.1.3 ด้านการเผชิญและการเอาชนะปัญหา คือ ความสามารถในการยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถที่จะหาวิธีในการต่อสู้อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์วิกฤตได้อย่างมั่นใจ

ความมั่นคงทางจิตใจ วัดได้โดยแบบประเมินความมั่นคงทางจิตใจ ซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนามาจากแบบวัดพลังสุขภาพจิต (Resiliency quotient) ของกรมสุขภาพจิตและแบบวัดความมั่นคงทางจิตใจ (Resiliency self-Test) จาก the Army National Guard and the office of the Chief army reserve (2552) จำนวน 17 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถาม 3 ด้าน คือ ด้านอึดตาที่แข็งแแกร่ง ด้านกำลังใจและด้านการเผชิญและการเอาชนะปัญหา

7.2 โปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ หมายถึง แผนการจัดกิจกรรมกลุ่มที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สำหรับใช้ในการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจของผู้ต้องขังเรือนจำกลางขอนแก่น โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ซึ่งกิจกรรมกำหนดให้สมาชิกเรียนรู้ในลักษณะ 3 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 หมายถึง อึดตาที่ทนต่อแรงกดดัน สามารถที่จะดูแลจิตใจและจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกทุกข์ของตนเองให้ทนอยู่ได้ เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่บีบคั้น

มิติที่ 2 หมายถึง การมีกำลังใจที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และกำลังใจที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนเกื้อกูลจากคนรอบข้าง และมีแรงในการดำเนินชีวิตต่อไปภายใต้สถานการณ์ที่กดดัน

มิติที่ 3 หมายถึง ความสามารถในการยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถที่จะหาวิธีในการต่อสู้อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์วิกฤตได้อย่างมั่นใจ

โปรแกรมพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยการใช้เทคนิคกระบวนการกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วย การแสดงบทบาทสมมุติ กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง การระดมสมอง เพลง เพลงประกอบจังหวะ จำนวนทั้งหมด 12 ครั้ง ครั้งละ 60-90 นาที โดยจัดสัปดาห์ละ 3 ครั้ง

7.3 ผู้ต้องขัง หมายถึง ผู้ที่ถูกคุมขังในเรือนจำกลางขอนแก่น ซึ่งเป็นนักโทษเด็ดขาดและผู้ที่อยู่ระหว่างการสอบสวน หรือพิจารณาของศาล

8. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

- 8.1 ได้รูปแบบ โปรแกรมเฉพาะด้านการช่วยเหลือเพื่อพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจของผู้ต้องขัง
- 8.2 ผู้ต้องขังได้รับการช่วยเหลือให้มีความมั่นคงทางจิตใจ เพิ่มมากขึ้นหลังการเข้าโปรแกรม
- 8.3 เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการพัฒนาผู้ต้องขังที่มีประสิทธิภาพต่อไป

